

УДК 159.942.5-053.2]:37.016:502.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.14>

Н. Д. ТРОФАЇЛА

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м. Умань, Черкаська область, Україна

Електронна пошта: Trofaiila_09@i.ua

<http://orcid.org/0000-0002-9865-6133>

Т. В. ЖУРАВКО

викладач-стажист кафедри психології та педагогіки розвитку дитини,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м. Умань, Черкаська область, Україна

Електронна пошта: tanazuravko1996@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0717-900X>

ЕМОЦІЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ПРИРОДОЗНАВСТВА

Головною метою освіти в Україні є виховання людини, для якої демократичне суспільство є тим середовищем, що забезпечує розкриття творчих можливостей, задоволення особистих і суспільних інтересів. Визначальною характеристикою такої людини має бути громадянськість – інтегрована якість особистості, що уможливило почуття моральної, соціальної та юридичної дієздатності й захищеності, передбачає усвідомлення власної ролі в житті суспільства, активне прагнення вдосконалення його згідно з моральними нормами та цінностями учнів початкової школи, ознайомлення учнів із природою та суспільством.

Емоційне виховання особистості – складний процес, що має стати підґрунтям формування не лише світобачення людини, а й комплексу якостей і властивостей особистості. Виховання починається із «загальної емоційної спрямованості» людини та залежить від вихованості її потреб, здатності до вольової регуляції своєї поведінки, емоційних відносин та емоційних установок особистості. Однією з найактуальніших проблем емоційного виховання і навчання дітей є ознайомлення із природою.

Процес пізнання навколишньої природи визначає сферу розумового розвитку дитини і сприяє формуванню гуманного ставлення до природи. Програма виховання і навчання визначає основні завдання, зміст і принципи організації роботи з ознайомлення дітей із природою у відповідності з їх віковими особливостями. У процесі ознайомлення розширюється орієнтування дітей у навколишньому середовищі, формуються пізнавальні здібності, виховується належне ставлення до природи. Природа активно впливає на почуття і розум дитини, розвиває її сприймання, емоційність. Недостатній розвиток цих якостей психіки дитини приводить до штучного обмеження її можливостей, до виховання людини, яка не відчуває, не розуміє, а сліпо слідує засвоєним правилам поведінки.

У статті розглянуті праці відомих педагогів, які вважають проблему емоційного виховання актуальною. Аналіз стану проблеми емоційного виховання у психолого-педагогічній літературі продемонстрував, що значна кількість досліджень у дошкільній педагогіці присвячена систематизації знань про природу, але обмаль наукових праць, у яких розглядається саме виховання емоційного ставлення до природи у дітей.

Ключові слова: емоції, емоційне виховання, природознавство.

Вступ. Основною тенденцією реформування сучасної освіти в Україні є її спрямованість на підвищення якості освіти, орієнтована на всебічний розвиток особистості та підвищення рівня її освіченості.

Основною функцією освіти є формування інтелектуальних, емоційних, ділових, комунікативних готовностей дітей до активно-діяльної взаємодії з навколишнім світом (із природою, однолітками, дорослими).

У сучасних умовах, коли динамічна і часом непередбачувана соціально-політична обстановка в країні значно ускладнила виховний процес, коли підростає покоління, увібравши в себе всі недоліки суспільства в його переломний період, стає все більш непередбачуваним, проблема емоційного виховання висувається на одне з перших місць як основа насамперед гуманістичного виховання особистості [Корінна, Трофаїла].

Поставлення проблеми. Проблема емоційного виховання особистості постійно перебуває в центрі уваги суспільства. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах прогресуючої зміни всіх сторін життя суспільства.

Умови життєдіяльності сучасних дітей констатують небажані тенденції, серед яких: поступове збільшення кількості дітей з наявністю депресивності, емоційної напруги, агресивності, із нейротичними ускладненнями розвитку, підвищеною емоційною чутливістю, розладами в адекватному емоційному реагуванні на оточення тощо [Трофаїла].

Адже емоції визначають не лише якість пізнавальних процесів дитини, але і структуру її особистості загалом, дають змогу виразити оцінку, особистісне ставлення до діяльності, яку вони виконують, підвищувати або знижувати рівень свого впливу на неї.

Аналіз попередніх досліджень. Проблемі емоційного розвитку дітей, вивчення ролі емоцій у формуванні особистості приділяється велика увага у вітчизняній і зарубіжній науці в контексті нової парадигми педагогіки питання емоційного розвитку дітей, а також якісному поліпшенню емоційного виховання підростаючого покоління [Трофаїла].

У педагогічній проблемі досліджувана нами проблематика знайшла відображення у фундаментальних дослідженнях А. Архангельського, Н. Болдирєва, Н. Крупської, А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Харламова.

Є роботи, в яких наведено аналіз педагогічної спадщини письменників, видатних учених-педагогів, які зробили значний внесок у розроблення проблем морального, естетичного, емоційного виховання школярів (Т. Когачевська, Р. Курманходжаєва, Т. Лукіна).

Низка дослідників висвітлює у своїх роботах проблеми підготовки майбутніх учителів до морального, естетичного, емоційного виховання школярів (М. Гей, А. Горонідзе, А. Калюжний, Т. Лисенко).

Результати та дискусії. Виховання через емоційну дію – це дуже складний процес. Основне завдання полягає не в тому, щоб придушити або ліквідувати емоції, а в тому, щоб належним чином їх спрямовувати. Ознайомлювати дітей із власними емоціями і вивчати їх необхідно з раннього віку. Це дає можливість дітям

у подальшому стати господарями свого життя і не дозволяти емоціям, особливо негативним, управляти словами, думками, вчинками, почуттями вже дорослої людини і, найголовніше, ускладнювати спілкування з оточенням. Чим молодші діти, тим відкритіше вони виявляють свої емоції.

Так, ще В. Сухомлинський у своїх працях звертав увагу педагогів на такі «провідні аспекти у системі виховання дитячих емоцій:

– емоційну культуру неможливо сформувати без постійного духовного спілкування педагога і дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів та переживань одне за одного;

– незамінним емоційним стимулом думки є процес різнобічного пізнання дитиною довколишнього світу: «Важливо, щоб джерелом думки і почуттів було пізнання явищ природи, її краси»;

– істина, у якій узагальнюються предмети і явища довколишнього світу, стають особистісними переконаннями дітей за умови, що вона збагачена яскравими образами, які впливають на почуття» [Сухомлинський].

Провідними та найширшими категоріями теорії виховання є виховання, самовиховання, перевиховання.

Предметом виховного впливу має бути особистість вихованця з усіма її складниками: біологічними, психічними та соціальними. На цьому базуються основні напрями виховання: професійне чи трудове, національне, емоційне, розумове, моральне, екологічне, естетичне, фізичне тощо.

Важливою складовою частиною загальної освіти кожної людини є природнича освіта. Нині вивчення природознавства не обмежується формуванням у дітей уявлень про природу та її компоненти. Зміст цього предмета становить система взаємопов'язаних понять, засвоєння дітьми кожного з яких потребує спеціальної методичної підготовки вчителя. Уроки природознавства покликані виховувати у дітей повагу до праці, людей праці, формувати в них певні трудові вміння і навички.

Природа активно впливає на почуття і розум дитини, розвиває її сприймання, емоційність. Недостатній розвиток цих якостей психіки дитини приводить до штучного обмеження її

можливостей, до виховання людини, яка не відчуває, не розуміє, а сліпо слідує засвоєним правилам поведінки.

Процес становлення та розвиток людських потреб і ставлень зумовлений емоційними переживаннями, що базується на наявному фонді потреб, мотивів і ціннісного ставлення [Носачова].

Класики західноєвропейської прогресивної педагогіки вважали природу важливим фактором виховання дітей.

Правильне виховання, за Я. Коменським, має будуватися відповідно до природи дитини, її можливостей. В усьому потрібно наслідувати природу, послідовно розвиваючи сили дитини.

На його думку, вже з раннього віку слід давати дітям потрібні знання про природу, які є такими ж важливими для розумового розвитку дітей, як і знання мови, математики тощо. Дитина повинна ознайомитися з тим, що таке дощ, сніг, знати дерева, квіти, трави, звірів, які найбільш часто зустрічаються. Це було першою спробою в педагогіці окреслити коло знань про природу для дошкільників.

Наочність Я. Коменський називав «золотим правилом навчання». Засобами наочності, на його думку, повинні бути як реальні предмети, так і картини.

Ж. Руссо був прихильником природного виховання, тобто такого, яке б відповідало особливостям дітей і було близьким до природи. За глибоким переконанням Ж. Руссо, перебування дітей серед природи, на повітрі зміцнює їхні фізичні можливості, впливає на формування тіла. Він рішуче відмовлявся від виховання дітей в умовах міст, вважаючи їх атмосферу нездоровою.

Важливого значення під час ознайомлення дітей з природою Ж. Руссо надавав іграм із природними матеріалами. Він вважав, що маленькі гілки дерев із плодами і листками, маківки, в яких пересипаються зернята, солодковий корінь, який дитина може смоктати і жувати, будуть забавляти її такою ж мірою, як і прекрасні іграшки.

Погляди Ж. Руссо на виховання дитини серед природи були прогресивними, але цінність від спілкування дітей із природою значною мірою знижувалася через відмову від цілеспрямованого систематичного навчання.

Подібно до Ж. Руссо, Й. Песталоцці наголошував на значенні ознайомлення із природою для нагромадження чуттєвого досвіду дітей, на основі якого будується вся наступна робота над розвитком понять. Природа – це джерело, завдяки якому розум піднімається від неясних чуттєвих сприймань до чітких понять.

Тому, на думку Й. Песталоцці, дитину з ранніх етапів розвитку слід ввести у всю багатоманітність навколишньої природи. Єдиний справжній фундамент людського пізнання – сприймання природи. Весь запас знань, яких набуває людина за допомогою відчуттів, є результатом уважного ставлення до природи. Ознайомлення із предметом буде тим глибшим, чим більша кількість відчуттів візьме участь у його обстеженні.

Послідовним прихильником виховання дітей серед природи був видатний німецький педагог Ф. Фребель. Він вважав природу невичерпним джерелом для здійснення розумового, емоційного, морального виховання. Догляд за рослинами, тваринами, вплив на природу формують дух і пізнання дитини, її характер і почуття, є джерелом для внутрішнього морального вдосконалення.

Ф. Фребель важливого значення надавав ранньому залученню дітей до праці. На його думку, людина повинна бути підготовленою до майбутньої сумлінної і продуктивної праці. Враження від спілкування із природою повинні відбиватися в іграх. Він розробив систему рухливих ігор, побудованих на наслідуванні явищ природи, тварин (ігри у метелика, у квіти, лисиця ходить навколо, кіт і миші). Всі ці ігри супроводжувалися пісеньками. Цікавими у спадщині Ф. Фребеля були рекомендації щодо проведення свят у природі (свято першої квітки, свято колоска тощо).

У педагогічній спадщині Марії Монтесорі важливе місце відводилося природі як засобу розумового, морального розвитку і зміцнення фізичних сил дитини. Природа, особливо в дитячому віці, як підкреслювала М. Монтесорі, потрібна для розвитку розуму і тіла, для формування людини, оскільки вона належить природі. Найкращий спосіб зміцнити дитину – організувати її спілкування із природою.

Для психічного життя дитини потрібно збагачувати її враженнями від природи. Осно-

вними засобами для досягнення цього є організація праці на землі, вирощування рослин і тварин, спостереження за природою.

М. Монтесорі наголошувала, що ніщо так не розвиває почуття природи, як піклування про живих істот. У дітей збільшується інтерес до спостережень, розвивається відповідальність за життя живих істот.

Особлива увага приділяється вихованню в учнів відповідальності за збереження навколишнього середовища як важливого фактора існування людини.

Удосконалення матеріальної бази загальноосвітньої школи – одна з головних умов підвищення рівня навчально-виховного процесу. Навчальне устаткування стало невід'ємною частиною уроку, робота з ним для учнів – це джерело нових знань і засіб для засвоєння, узагальнення, повторення вивченого матеріалу.

Щоби підвищити рівень засвоєння матеріалу на уроках природознавства, необхідно використовувати різноманітні засоби наочності.

Вони, як показала практика, істотно підвищують ефективність навчання.

Але не все так безхмарно. Багато вчителів не обтяжують себе у використанні наочних і технічних засобів. Деякі з них просто бояться їх використовувати або не знають, як вони працюють. Тому вчителі вирішують взагалі з ними не зв'язуватися. У цих ситуаціях дитина погано засвоює матеріал, втрачає інтерес до предмета, не розвиваються багато властивостей особистості або розвиваються, але на недостатньому рівні, для наступного навчання в середній школі.

Існує й інша проблема, коли педагоги занадто захоплюються у використанні наочності. При цьому у дітей загальмовується розвиток абстрактного мислення.

Висновки. У результаті аналізу праць вітчизняних учених ми дослідили історичну генезу поняття емоційного виховання у різних його аспектах. Емоційне виховання особистості повинно бути спрямоване на оволодіння певним рівнем емоційної культури через виховання власних емоцій для ефективного спілкування з людьми. Ознайомлення дітей із природою передбачає надання їм певного обсягу знань про предмети, явища неживої і живої природи, виховання інтересу до неї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корінна Г.О., Трофаїла Н.Д. Особливості готовності майбутніх соціальних педагогів до емоційного розвитку дітей у закладах вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 71. Т. 2. С. 113–117.
2. Носачова Т. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2011. №6. С. 13–24.
3. Русова С. Вибрані твори. К. : Освіта, 1996. – 304 с.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 3. Київ., Рад. школа, 1997. С. 7–278.
5. Трофаїла Н.Д. Розвиток емоційної сфери дітей: сутність та специфіка : навч.-метод. посіб. Умань : Візаві, 2021. 135 с.

REFERENCES

1. Korinna H.O., Trofaïla N.D. (2020). Osoblyvosti hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do emotsiinoho rozvytku ditei u zakladakh vyshchoi osvity [Peculiarities of readiness of future social educators for emotional development of children in higher education institutions] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* : zb. nauk. pr., 2, 113–117 [in Ukrainian].
2. Nosachova T. (2011) Ekolohichne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku [Ecological education of older preschool children] *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu*, 6, 13–24 [in Ukrainian].
3. Rusova S. (1996) Vybrani tvory [Selected works], 304 [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi V.O. (1997) Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]. *Vybrani tvory*. 3. 7–278 [in Ukrainian].
5. Trofaïla N.D. (2021) Rozvytok emotsiinoi sfery ditei: sutnist ta spetsyfika [Development of children's emotional sphere: essence and specifics] *navch.-metod. posib*. 135 [in Ukrainian].

N. D. TROFAILA

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Child Psychology and Pedagogy,
Paulo Tychnya Uman State Pedagogical University,
Uman, Cherkasy region, Ukraine
E-mail: Trofailya_09@i.ua
<http://orcid.org/0000-0002-9865-6133>*

T. V. ZHURAVKO

*Trainee Teacher at the Department of Psychology and Psychology of Child Development,
Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University,
Uman, Cherkasy region, Ukraine
E-mail: tanazuravko1996@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-0717-900X>*

EMOTIONAL EDUCATION OF CHILDREN BY MEANS OF NATURAL SCIENCE

The main purpose of education in Ukraine is the education of a person for whom a democratic society is the environment that provides the opening of creative opportunities, personal and social interests. The defining characteristic of such a person should be citizenship – an integrated quality of personality that allows a sense of moral, social and legal capacity and security, provides awareness of their role in society, active desire to improve it in accordance with moral norms and values of primary school students, acquaint students with nature and society.

Emotional education of personality as a complex process that should be the basis for the formation of not only the worldview of man, but also a set of qualities and properties of personality. Education begins with the «general emotional orientation» of man and depends on the education of his needs, the ability to voluntarily regulate their behavior, emotional relationships and emotional attitudes of the individual. One of the most pressing problems of emotional upbringing and education of children is acquaintance with nature.

The process of learning about nature consumes not only the area of mental development of the child, but also contributes to the formation of a humane attitude to nature. The program of education and training defines the basic tasks, the maintenance and principles of the organization of work on acquaintance of children with the nature according to their age features. In the course of acquaintance the orientation of children in the environment expands, cognitive abilities are formed, the proper attitude to the nature is brought up. Nature actively influences the feelings and mind of the child, develops his perception, emotionality. Insufficient development of these qualities of the child's psyche leads to an artificial limitation of its capabilities, to the education of a person who does not feel, does not understand, and blindly follows the learned rules of behavior.

The article considers the works of famous teachers who consider the problem of emotional education relevant today. Analysis of the state of the problem of emotional education in the psychological and pedagogical literature has shown that a significant amount of research in preschool pedagogy is devoted to the systematization of knowledge about nature and the lack of scientific papers examining the education of emotional attitude to nature in children.

Key words: emotions, emotional education, natural sciences.